v|b|z

biblioteka
STRUČNO POPULARNA

izvršna urednica:
Sandra Ukalović

dr. sc. Ken Robinson
i Lou Aronica
Element

izdavač:
V.B.Z. d.o.o.
10010 Zagreb, Dračevička 12
tel: 01/6235-419, fax: 01/6235-418
e-mail: info@vbz.hr
www.vbz.hr

za izdavača:
Boško Zatezalo

urednik knjige:
Bruno Šimleša

lektura i korektura:
Anka Munić

grafička priprema:
V.B.Z. studio, Zagreb

tisak:
Grafički zavod Hrvatske d.o.o., Zagreb
ožujak 2011.

dr. sc. Ken
Robinson
i Lou Aronica

Element

Kako se sve mijenja kada otkrijemo vlastitu strast

s engleskoga prevela:
Aleksandra Barlović

vlbiz ZAGREB

sadržaj:

9 **Zahvale**
11 **Uvod**

15 **01. Element**
35 **02. Razmišljati drugačije**
53 **03. Onkraj maštanja**
77 **04. U zoni**
93 **05. Pronalaženje vlastitog plemena**
115 **06. Što će drugi misliti?**
133 **07. Jeste li rođeni pod sretnom zvijezdom?**
143 **08. Upomoć!**
157 **09. Je li prekasno?**
173 **10. Za ljubav ili za novac**
187 **11. Zadovoljavanje kriterija**
207 **Pogovor**

215 **Bilješke**
223 **Kazalo**

Zahvale

Kažu da je za podizanje djeteta potrebno cijelo selo. Podizanje ovakve knjige iziskuje manju metropolu. Znam da moram reći kako ne mogu zahvaliti svima, i doista ne mogu. Ali, nekoliko ljudi moram izdvojiti za priznanje za poseban doprinos.

Prije svega i ponajviše zahvaljujem svojoj supruzi i partnerici Terry. Da nije nje, ova knjiga jednostavno ne bi bila u vašim rukama. Proizašla je iz primjedbe koju sam prije nekoliko godina uzgred izrekao na jednoj konferenciji. Upravo sam bio ispripovijedao priču o Gillian Lynne, koja otvara prvo poglavlje ove knjige. Uzgred sam rekao kako ću jednoga dana napisati knjigu o takvim pričama. Od tada sam naučio da takvo što ne smijem naglas izgovarati pred Terry. Upitala me je kad to namjeravam učiniti. »Uskoro«, rekao sam, »doista uskoro.« Nakon nekoliko mjeseci ona je sama počela raditi na knjizi, napisala ponudu, obrađivala ideje, obavila neke od prvih razgovora i pronašla agenta Petera Millera, koji je trebao pomoći ostvarenju toga cilja. Uz tako čvrsto postavljene temelje, mogućnost izbjegavanja toliko je malena da sam napokon održao svoju riječ i počeo raditi na toj knjizi.

Peteru Milleru, našemu književnom agentu, želim zahvaliti za sav njegov sjajan rad, a osobito za to što me je povezao s Louom Aronicom. Mnogo putujem – zapravo, previše – a pisanje ovakve knjige iziskuje vrijeme, energiju i suradnju. Lou je bio savršeni partner. Doista je pravi profesionalac: mudar, razborit, kreativan i strpljiv. Bio je mirno središte ovoga projekta dok sam ja kružio Zemljom te iz zračnih luka i hotelskih soba slao bilješke, skice i izmjene. Među nama, uspješno smo se snalazili u često komičnim sukobima britanskog i američkog engleskog. Hvala ti, Lou.

Moj sin James odrekao se svojega dragocjenog posljednjeg studentskog ljeta kako bi pretraživao arhive, časopise i internetske stranice provjeravajući činjenice, datume i ideje. Potom smo raspravljali o gotovo svakoj ideji iz ove knjige, sve dok se nisam iscrpio. Nancy Allen je nekoliko mjeseci obavljala istraživanja sa sve kraćim rokovima. Moja

kći Kate uspostavila je divno kreativnu suradnju s Nickom Eganom te su zajedno stvorili jedinstvenu web-stranicu koja prikazuje sve drugo što trenutno radimo. Naša asistentica Andrea Hanna neumorno je radila na organiziranju mnogih promjenjivih elemenata svojstvenih ovakvom projektu. Bez nje više ne bismo funkcionirali.

Kad je knjiga počela poprimati oblik, imali smo veliku sreću primanja mudrih i kreativnih savjeta naše izdavačice Kathryn Court u izdavačkoj kući Viking Penguin. Njezin dobroćudni oblik zastrašivanja ujedno je osigurao da knjiga bude završena u pristojnom vremenu.

Naposljetku moram zahvaliti svima onima čije priče služe kao pojašnjenja u ovoj knjizi. Mnogi su od njih vrlo zaposleni, ali su dragocjene sate proveli u nesputanim i oduševljenim razgovorima o iskustvima i idejama u temelju ove knjige. Mnogi drugi poslali su mi dirljiva pisma i elektroničke poruke. Njihove priče pokazuju da teme ove knjige sežu do srži naših života. Zahvaljujem svima.

Dakako, uobičajeno je reći da, što su god dobro drugi pridonijeli, sve manjkavosti preostale u knjizi su samo moja odgovornost. To mi se doima pomalo grubim, ali pretpostavljam da je točno.

Uvod

Prije nekoliko godina čuo sam divnu priču koju vrlo rado prepričavam. Učiteljica u osnovnoj školi držala je sat likovnog odgoja skupini šestogodišnje djece. U stražnjem dijelu učionice sjedila je djevojčica koja inače na nastavi nije bila osobito pozorna. Ali na satu likovnog odgoja nije bilo tako. Više od dvadeset minuta sjedila je rukama grleći papir, potpuno zaokupljena onime što je radila. Učiteljici je to bilo iznimno zanimljivo. Naposljetku je upitala djevojčicu što crta. Djevojčica je, ne podižući pogled, rekla: »Crtam Boga.« Iznenađena učiteljica je rekla: »Ali nitko ne zna kako Bog izgleda.«

Djevojčica je rekla: »Znat će za minutu.«

Ta mi se priča sviđa jer me podsjeća da su mala djeca divno samopouzdana u svojim maštanjima. Većina nas s odrastanjem izgubi to samopouzdanje. Upitajte razred prvašića tko među njima sebe smatra kreativnim i svi će podignuti ruke. Postavite isto pitanje studentima pri kraju studija i većina ih neće podignuti ruke. Osobno duboko vjerujem da se svi rađamo s ogromnim prirodnim sposobnostima te da to više gubimo vezu s njima što smo duže na ovom svijetu. Ironično je da je obrazovanje jedan od glavnih razloga zbog kojih se to događa. Zbog toga se previše ljudi nikada ne poveže sa svojim istinskim darovitostima te stoga ne znaju što su zapravo sposobni ostvariti.

U tom smislu ne znaju tko zapravo jesu.

Mnogo putujem i radim s ljudima širom svijeta. Surađujem s obrazovnim sustavima, korporacijama i neprofitnim organizacijama. Posvuda susrećem studente koji nastoje isplanirati svoju budućnost i ne znaju odakle bi krenuli. Susrećem zabrinute roditelje koji im pokušavaju pomoći, ali ih umjesto toga često odvrate od njihovih istinskih talenata, pretpostavljajući da njihova djeca moraju slijediti konvencionalne puteve prema uspjehu. Susrećem poslodavce koji mukotrpno nastoje shvatiti i bolje iskorištavati različite talente ljudi u svojim tvrtkama. Više i ne brojim ljude koji ne posjeduju jasno viđenje svojih individualnih talenata i strasti. Oni ne uživaju u onome što rade, ali ne znaju što bi ih zapravo zadovoljilo.

S druge strane, susrećem i ljude koji su iznimno uspješni u raznim područjima, koji svoj posao obavljaju s entuzijazmom i ne mogu zamisliti da rade nešto drugo. Vjerujem da u njihovim pričama svi možemo pronaći važne pouke o prirodi ljudske sposobnosti i ispunjenja. Govoreći u sklopu različitih okupljanja širom svijeta, ustanovio sam da takve priče iz stvarnog života uvjeravaju ljude, barem koliko i statistike te mišljenja stručnjaka, da bismo svi trebali drugačije razmišljati o sebi i o onome što činimo sa svojim životima, o tome kako poučavamo svoju djecu i kako upravljamo svojim organizacijama.

Ova knjiga obuhvaća širok raspon priča o kreativnim putovanjima vrlo različitih ljudi. Mnogi od njih intervjuirani su upravo za potrebe pisanja ove knjige. Ti ljudi otkrivaju kako su prvi put prepoznali svoje jedinstvene talente i kako iznimno uspješno žive radeći ono što vole. Opažam da mnoga od njihovih putovanja nisu konvencionalna. Prepuna su neočekivanih obrata i iznenađenja. Mnogi od mojih sugovornika rekli su da su naši razgovori za ovu knjigu otkrili ideje i iskustva o kojima do tada nisu raspravljali na taj način. Trenutak uvida. Razvoj njihovih darovitosti. Ohrabrenje ili obeshrabrenje koje su doživjeli u obitelji, među prijateljima ili od učitelja. Što ih je poticalo napredovati unatoč brojnim preprekama.

Ali, njihove priče nisu bajke. Svi ti ljudi žive složene i zahtjevne živote. Njihova osobna putovanja nisu bila laka i jednostavna. Svi su doživjeli svoje slomove, ali i pobjede. Ni jedan od njih ne živi »savršenim« životom. Ali svi redovito doživljavaju trenutke koji se osjećaju gotovo savršeno. Mnoge od njihovih priča su zapanjujuće.

Ali ova knjiga zapravo ne govori o njima. Govori o vama.

Pišem je kako bih vam ponudio bogatiju inačicu ljudske sposobnosti i kreativnosti te dobrobiti koje svi ostvarujemo ako se primjereno povežemo sa svojim osobnim talentima i strastima. Ova knjiga govori o ključnim pitanjima u našim životima i u životima naše djece, studenata i ljudi s kojima radimo. Pojmom *u elementu* opisujem stanje u kojemu je ono što volimo činiti povezano s onime u čemu smo dobri. Vjerujem da je presudno da svatko od nas pronađe svoj element, ne samo zato jer će nas to više ispuniti, već zato jer će, s razvojem svijeta, o tome ovisiti budućnost naših zajednica i ustanova.

Svijet se mijenja brže no ikada u povijesti. Najbolje što možemo učiniti za budućnost jest razvijanje nove paradigme ljudske sposobnosti, primjerene novoj eri ljudskoga postojanja. Trebali bismo razviti novo uvažavanje važnosti poticanja ljudske darovitosti te razumijevanje

različitih načina izražavanja darovitosti u svakom pojedincu. Trebali bismo stvoriti okružja – u našim školama, na radnim mjestima i u javnim službama – u kojima će svatko biti potaknut na kreativan razvoj. Trebali bismo se pobrinuti da svi ljudi imaju mogućnost raditi ono što bi trebali raditi, otkriti element u sebi i na svoj način.

Ova je knjiga hvalospjev očaravajućoj raznovrsnosti ljudskih talenata i strasti te našemu iznimnom potencijalu za rast i razvoj. Govori i o razumijevanju uvjeta u kojima ljudski talenti cvjetaju ili venu. Govori o tome kako se svi možemo više posvetiti sadašnjem trenutku i kako se možemo na jedini mogući način pripremiti za potpuno nespoznatljivu budućnost.

Da bismo postizali ono najbolje od sebe i od drugih, što prije moramo prihvatiti obuhvatnije shvaćanje ljudske sposobnosti. Trebali bismo prihvatiti element.

01. Element

Gillian je imala samo osam godina, ali je njezina budućnost već bila ugrožena. Njezin školski uspjeh bio je krajnje slab, barem prema mišljenju njezinih učiteljica. Kasnila je s predajom zadaća, rukopis joj je bio užasan, a na testovima je postizala slabe rezultate. Osim toga, smetala je cijelom razredu jer bi se u jednom trenutku bučno meškoljila, da bi se potom zagledala kroz prozor, prisiljavajući učiteljicu da prekine predavanje i ponovno privuče njezinu pozornost, a zatim bi učinila nešto čime bi uznemirila djecu oko sebe. Ništa od toga je nije osobito zanimalo – navikla je da je autoriteti ispravljaju i zapravo se nije smatrala problematičnim djetetom – ali su nastavnici bili vrlo zabrinuti. Situacija je postala ozbiljna kad su iz škole poslali obavijest njezinim roditeljima.

U školi su smatrali da Gillian ima svojevrstan poremećaj učenja te da bi za nju bila primjerenija škola za djecu s posebnim potrebama. Sve se to događalo tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Mislim da bi joj danas dijagnosticirali hiperaktivni poremećaj s deficitom pozornosti (ADHD) te joj propisali Ritalin ili sličan lijek. Ali, epidemija ADHD-a tada još nije bila izumljena. To stanje nije bilo na raspolaganju. Ljudi nisu znali da bi se time mogli služiti pa su se morali snalaziti bez toga.

Gillianini su se roditelji veoma zabrinuli primivši pismo iz škole i odmah su se dali u rješavanje toga problema. Gillianina je majka svoju kćer odjenula u njezinu najbolju haljinu, obula joj najbolje cipele, svezala kosu u repiće i odvela je psihologu na procjenu, strahujući od najgorega.

Gillian mi je rekla kako se sjeća da su je pozvali u veliku sobu čiji su zidovi bilo obloženi hrastovinom, a na policama su se nalazile knjige uvezene u kožu. Pokraj velikog radnog stola stajao je dojmljiv muškarac u sakou od tvida. On je odveo Gillian na drugi kraj sobe i posjeo je na velik, kožom presvučen kauč. Gillianina stopala nisu sezala do poda, a ozračje je u njoj budilo nepovjerenje. Strahujući zbog dojma koji će ostaviti, sjela je na ruke kako se ne bi meškoljila.

Psiholog se vratio za svoj radni stol i sljedećih dvadeset minuta je Gillianinoj majci postavljao pitanja o teškoćama s kojima se Gillian suočava u školi i o problemima koje, prema tvrdnjama nastavnika, uzrokuje. Iako ni jedno pitanje nije uputio Gillian, cijelo ju je vrijeme pomno promatrao. U njoj je to budilo snažnu nelagodu i zbunjenost. Čak je i u toj mladoj dobi znala da će taj čovjek imati važnu ulogu u njezinu životu. Znala je što znači pohađati »posebnu školu« i nipošto to nije željela. Doista je smatrala da nema istinskih problema, ali su svi drugi očito vjerovali da ima. Sudeći po načinu na koji je njezina majka odgovarala na pitanja, bilo je moguće da je čak i *ona* vjerovala u to.

Gillian je pomislila da su možda u pravu.

Naposljetku su Gillianina majka i psiholog prestali razgovarati. Čovjek je ustao od svojega stola, prišao kauču i sjeo pokraj djevojčice.

»Gillian, bila si vrlo strpljiva i zahvalan sam ti zbog toga«, rekao je. »Ali, bojim se da ćeš još malo morati biti strpljiva. Sada moram nasamo porazgovarati s tvojom majkom. Izaći ćemo na nekoliko minuta. Ne brini; nećemo dugo.«

Gillian je sa zebnjom kimnula i dvoje odraslih ostavili su je samu sjediti ondje. Ali, psiholog se prije izlaska nagnuo preko stola i uključio radio.

Čim su izašli na hodnik, liječnik je rekao Gillianinoj majci: »Samo ostanite stajati ovdje nekoliko trenutaka i promatrajte što radi.« U sobi je bio prozor, a oni su stajali s druge strane, gdje ih Gillian nije mogla vidjeti. Gillian je gotovo istog trenutka ustala i počela se kretati po sobi uz glazbu. Dvoje odraslih nekoliko ju je minuta šutke promatralo, općinjeni njezinom gracioznošću. Svatko bi u Gillianinim pokretima opazio nešto prirodno – i čak iskonsko. Kao što bi i nedvojbeno opazili izraz dubokog zadovoljstva na njezinu licu.

Napokon se psiholog okrenuo prema Gillianinoj majci i rekao: »Znate, gospođo Lynne, Gillian nije bolesna. Ona je plesačica. Odvedite je u plesnu školu.«

Upitao sam Gillian što se tada dogodilo. Rekla mi je da je njezina majka učinila upravo ono što je psihijatar savjetovao. »Ne mogu vam opisati koliko je to bilo divno«, rekla mi je. »Ušla sam u prostoriju koja je bila puna ljudi poput mene. Ljudi koji nisu mogli mirno sjediti. *Ljudi koji su se morali kretati da bi mogli razmišljati.*«

Počela je svakog tjedna odlaziti u plesnu školu i svakodnevno je vježbala kod kuće. S vremenom je otišla na audiciju za Kraljevsku baletnu

školu u Londonu, u koju je primljena. Potom se pridružila Kraljevskom baletnom ansamblu, postala solisticom i nastupala širom svijeta. Kad je taj dio njezine karijere završio, utemeljila je vlastiti glazbeno-kazališni ansambl te producirala niz iznimno uspješnih predstava u Londonu i New Yorku. Naposljetku je upoznala Andrewa Lloyda Webbera te s njim osmislila neke od najuspješnijih mjuzikla u povijesti, uključujući *Mačke* i *Fantom u operi*.

Mala Gillian, djevojčica s visokorizičnom budućnošću, svijetu je postala poznata kao Gillian Lynne, jedna od najuspješnijih koreografkinja našega vremena, koja je milijunima ljudi omogućila uživanje te zaradila milijune dolara. To se dogodilo jer se netko zagledao duboko u njezine oči – netko tko je već vidio djecu poput nje pa je znao čitati znakove. Netko drugi mogao joj je propisati lijekove i reći joj neka se smiri. Ali Gillian nije bila problematično dijete. Nije bilo potrebe da pohađa posebnu školu.

Jednostavno je trebala biti ono što je doista bila.

Za razliku od Gillian, Matt je uvijek bio dobar učenik, dobivao je dobre ocjene i prolazio je sve važne ispite. Međutim, bilo mu je strahovito dosadno. Želeći se zabaviti, počeo je crtati u vrijeme nastave. »Neprestano sam crtao«, rekao mi je. »I toliko sam se usavršio da sam mogao crtati bez gledanja, pa je učiteljica mislila da pratim nastavu.« Za njega je likovni odgoj bio mogućnost da se prepusti svojoj strasti. »Bojali smo bojanke, a ja sam mislio kako nikada ne mogu bojati unutar obrisa. O, ne, ne želim se gnjaviti time!« To se uzdignulo na posve drugu razinu kad je krenuo u srednju školu. »Na satu likovnog drugi su učenici samo sjedili, učiteljica se dosađivala, a likovni pribor je jednostavno ležao ondje, nitko ga nije koristio. Stoga sam slikao koliko sam mogao – trideset slika u jednom jedinom satu. Pogledao bih svaku sliku, da vidim kako izgleda, i tada bih je naslovio. 'Delfin u algama', u redu! Sljedeća! Sjećam se da sam slikao gomilu slika sve dok napokon nisu uvidjeli da trošim previše papira pa su me zaustavili.

Uzbuđivalo me je stvarati nešto što do tada nije postojalo. Kad sam usavršio tehniku, zabavljalo me je da mogu reći: 'O, to čak donekle izgleda onako kako bi trebalo izgledati.' Ali, tada sam shvatio da se moje crtanje ne poboljšava pa sam se usredotočio na priče i šale. Mislio sam da je to zabavnije.«

Matt Groening, širom svijeta poznat kao tvorac *Simpsona*, svoje je istinsko nadahnuće pronašao u radu drugih umjetnika čijim je

crtežima nedostajala usavršenost tehnike, ali su svoje prepoznatljive stilove kombinirali s pripovjedačkom domišljatošću. »Ohrabrilo me je promatrati ljude koji nisu znali crtati i koji su zarađivali, poput Jamesa Thurbera. John Lennon mi je također bio vrlo važan. Njegove knjige *Vlastitom zaslugom* i *Španjolac u pripremi* prepune su njegovih, doista loših crteža, ali i šaljivih pjesama u prozi te šašavih priča. Prošao sam stadij na kojemu sam nastojao oponašati Johna Lennona. Robert Crumb također je snažno utjecao na mene.«

Njegovi učitelji i roditelji – pa čak i njegov otac, crtač stripova i filmaš – pokušali su ga potaknuti da svoj život posveti nečemu drugom. Predložili su mu da upiše studij te izabere pouzdaniju profesiju. Zapravo ga je do koledža (netradicionalne škole bez ocjena ili obveznih predmeta) istinski poticala samo jedna učiteljica. »Moja učiteljica iz prvog razreda sačuvala je slike koje sam naslikao na nastavi. Doista ih je čuvala, hoću reći, godinama. Bio sam dirnut jer, znate, stotine djece prolaze ovuda. Njezino ime je Elizabeth Hoover. Po njoj sam dao ime jednom liku u *Simpsonima*.«

Neodobravanje autoriteta nije ga pogađalo jer je Matt u svojemu srcu znao što ga istinski nadahnjuje.

»Dok sam bio dijete i dok smo se igrali te izmišljali priče i služili se malim figuricama – dinosaurima i sličnim – znao sam da ću to raditi cijeli život. Gledao sam kako odrasli s aktovkama ulaze u poslovne zgrade i mislio: »Ja to ne mogu. Zapravo želim raditi samo ovo.« Bio sam okružen drugom djecom koja su jednako razmišljala, ali su se postupno udaljila i uozbiljila se. Mene je uvijek zanimala igra i pripovijedanje.

Bilo mi je jasno koje stadije moram proći – idete u srednju školu, studirate, postignete kvalifikacije i pronađete dobar posao. Znao sam da to za mene neće funkcionirati. Znao sam da ću zauvijek crtati crtiće.

U školi sam pronašao prijatelje s istim interesima. Družili smo se i crtali stripove, koje smo potom donosili u školu i pokazivali jedni drugima. Kad smo malo odrasli i postali ambiciozniji, počeli smo raditi filmove. To je bilo sjajno. Dijelom je služilo kao kompenzacija za našu izrazitu stidljivost u društvu. Umjesto da vikende provodimo kod kuće, izlazili smo i radili filmove. Umjesto da petkom navečer odlazimo na utakmice, odlazili smo na lokalno sveučilište i gledali *underground* filmove.

Odlučio sam snalaziti se usput. I usput, nisam mislio da će to funkcionirati. Mislio sam da ću obavljati kakav šugavi posao, raditi nešto

što mrzim. Zamišljao sam da ću raditi u skladištu automobilskih guma. Nemam pojma zašto sam mislio da će to biti skladište guma. Mislio sam da ću valjati gume uokolo, a u stanci ću crtati crtiće.«

Život se odvio prilično drugačije. Matt se preselio u Los Angeles te nakon nekog vremena počeo objavljivati svoj strip *Life in Hell* u časopisu *L. A. Weekly* i počeo graditi slavu. To je dovelo do poziva iz Fox Broadcasting Company na stvaranje kratkih animiranih segmenata za *The Tracey Ullman Show*. Tijekom izlaganja ponude za Fox osmislio je *Simpsone* na licu mjesta – prije tog sastanka doslovce nije imao pojma da će to učiniti. Segment je prerastao u seriju polusatnih epizoda, koja se u vrijeme pisanja ove knjige na Foxu već devetnaest godina prikazuje svake nedjelje. Uz to je iznjedrila filmove, stripove, igračke i nebrojenu drugu robu. Drugim riječima, posrijedi je imperij pop kulture.

Pa ipak, ništa do toga ne bi se dogodilo da je Matt Groening slušao one koji su mu govorili da bi trebao započeti »pravu« karijeru.

* * *

Nisu svi uspješni ljudi bili neskloni školi ili slabiji učenici. Paul je još bio srednjoškolac, s vrlo dobrim ocjenama, kad je prvi put ušao u predavaonicu Sveučilišta u Chicagu. Tada nije bio svjestan da je da je taj koledž jedan od vodećih na svijetu za studij ekonomije. Znao je samo da je blizu njegova doma. Nekoliko minuta poslije »ponovno se rodio«, kako je napisao u jednom članku. »Toga je dana na rasporedu bilo predavanje o Malthusovoj teoriji, prema kojoj će se ljudska populacija množiti poput zečeva sve dok njihova gustoća naseljenosti po jutru tla ne smanji njihovu zaradu na razinu na kojoj će jedva preživljavati i na kojoj će se povećana stopa smrtnosti izjednačiti sa stopom rađanja. Toliko sam lako shvatio sve te jednostavne diferencijalne jednadžbe da sam (pogrešno) pretpostavio da ne uviđam kakvu tajanstvenu složenost.«

Dr. Paul Samuelson u tom je trenutku počeo život u svojstvu ekonomista. Posrijedi je život koji on opisuje kao »čistu zabavu«, u sklopu kojega je bio profesor na MIT-u, postao predsjednikom Međunarodne udruge ekonomista, napisao nekoliko knjiga (uključujući najprodavaniji ekonomski udžbenik svih vremena) i stotine radova, stekao snažan utjecaj na javnu politiku, a 1970. godine postao je prvi Amerikanac koji je osvojio Nobelovu nagradu za ekonomiju.

»Kao prerano sazrio mladić, uvijek sam bio dobar u logičkim manipulacijama i testovima inteligencije. Dakle, ako je ekonomija bila stvorena

za mene, može se reći da sam i ja bio stvoren za ekonomiju. Nikada ne podcjenjujte presudnu važnost ranog pronalaženja posla koji je za vas igra. To potencijalne neuspješne ljude pretvara u sretne ratnike.«

Tri priče, jedna poruka

Gillian Lynne, Matt Groening i Paul Samuelson su tri vrlo različite osobe s tri vrlo različite priče. Povezuje ih neosporno važna poruka: svatko od njih se uspeo na visoku razinu postignuća i osobnog zadovoljstva nakon što je otkrio ono za što je prirodno sposoban i što ujedno raspiruje njihovu strast. Priče poput njihovih nazivam »priče o bogojavljenju« jer najčešće obuhvaćaju određenu mjeru otkrivenja te na određeni način život dijele na »prije« i »poslije«. Ta su otkrivenja potpuno promijenila njihove živote, pokazala im smjer i svrhu te ih vinula u vis kao ništa drugo.

Oni su, kao i drugi ljudi koje ćete upoznati u ovoj knjizi, sami otkrili svoju točku optimalnih uvjeta. Otkrili su svoj element – mjesto na kojemu se ono što volite raditi sastaje s onime u čemu ste dobri. Element je drugačiji način definiranja našega potencijala. U svakoj se osobi očituje drugačije, ali su njegove sastavnice univerzalne.

Lynneova, Groening i Samuelson u svojim su životima postigli mnogo. Ali nisu jedini koji to mogu. Osobiti su zato jer su otkrili što vole raditi i doista to rade. Otkrili su svoj element. Prema mojemu iskustvu, većina ljudi ga ne otkriva.

Otkrivanje vlastitog elementa presudno je za vaše zadovoljstvo i konačni uspjeh, a posredno i za zdravlje naših ustanova te za djelotvornost naših obrazovnih sustava.

Duboko vjerujem da ako otkrijemo svoj element, svatko od nas ima mogućnost za mnogo više postignuće i ispunjenje. Ne želim reći da u svatko u sebi nosi plesačicu, autora crtića ili ekonomista nobelovca. Želim reći da svi imamo osobite talente i strasti koje nas mogu potaknuti da ostvarimo mnogo više no što se usudimo i pomisliti. Ta spoznaja mijenja sve. Ujedno nam pruža najbolje i možda jedino obećanje istinskog i održivog uspjeha u vrlo neizvjesnoj budućnosti.

Postizanje elementa ovisi o otkrivanju vlastitih, osobitih talenata i strasti. Zašto većina ljudi to nije otkrila? Jedan od najvažnijih razloga jest to što većina ljudi vrlo ograničeno poima vlastite prirodne sposobnosti. To se očituje na nekoliko načina.

Prvo ograničenje je u našemu razumijevanju raspona naših sposobnosti. Svi se rađamo s iznimnim moćima mašte, inteligencije, osjećanja,

intuicije, duhovnosti i tjelesne te osjetilne svjesnosti. Većina nas koristi samo dio tih moći, a neki ih uopće ne koriste. Mnogi ljudi nisu otkrili svoj element jer ne shvaćaju vlastite moći.

Drugo ograničenje je u našemu shvaćanju međusobnog holističkog odnosa svih tih sposobnosti. Većina nas smatra da naši umovi, naša tijela, naši osjećaji i odnosi s drugima funkcioniraju neovisno, poput zasebnih sustava. Mnogi ljudi nisu otkrili svoj element jer ne shvaćaju svoju istinsku, iskonsku prirodu.

Treće ograničenje je u našemu shvaćanju vlastitoga potencijala za razvoj i promjenu. Doima se da većina ljudi život smatra linearnim, da naše sposobnosti sa starenjem slabe i da su propuštene mogućnosti zauvijek izgubljene. Mnogi ljudi nisu otkrili svoj element jer ne shvaćaju svoj neprestani potencijal obnavljanja.

To ograničeno viđenje vlastitih sposobnosti može biti utvrđeno utjecajem sredine, kulture i očekivanja koja sami sebi postavljamo. No, važan čimbenik za sve jest obrazovanje.

Jedna veličina ne pristaje svima

Neki od najsjajnijih i najkreativnijih ljudi koje poznajem u školi nisu bili uspješni. Većina njih je tek po završetku školovanja i oporavku od obrazovanja ustanovila za što su sposobni – i tko doista jesu.

Rođen sam u Liverpoolu u Engleskoj, a šezdesetih godina dvadesetog stoljeća ondje sam pohađao školu, Koledž u Liverpoolu. Na drugom kraju grada bio je Institut Liverpoola. Ondje se, među ostalima, školovao Paul McCartney.

Paul je najveći dio svojega vremena na Institutu proveo ludirajući se. Umjesto da kod kuće usredotočeno uči, najveći dio slobodnog vremena posvećivao je slušanju rock glazbe i učenju sviranja na gitari. Ispostavilo se da je to za njega bilo pametan izbor, osobito nakon što je upoznao Johna Lennona na školskoj svečanosti u drugom dijelu grada. Zadivili su jedan drugoga i naposljetku odlučili s Georgeom Harrisonom i kasnije Ringom Starrom okupiti skupinu zvanu The Beatles. Ta je ideja bila vrlo dobra.

Do sredine osamdesetih godina zatvoreni su i Koledž i Institut u Liverpoolu. Zgrade su bile prazne i oronule. U međuvremenu su obje obnovljene, na vrlo različite načine. Investitori su moju staru školu pretvorili u luksuzne stanove – što je golema promjena budući da Koledž

nije bio ni u kakvoj vezi s luksuzom dok sam ja bio ondje. Institut je danas Institut za scenske umjetnosti (LIPA), jedan od vodećih europskih centara za stručnu izobrazbu na području umjetnosti. Glavni pokrovitelj je sir Paul McCartney. Stare, prašnjave učionice, u kojima je on sanjareći provodio svoje tinejdžerske godine, danas su pune učenika sa svih strana svijeta, koji čine upravo ono o čemu je on sanjao – bave se glazbom – kao i onih koji se bave drugim granama umjetnosti.

Osobno sam sudjelovao u počecima osnivanja LIPA-e, a na desetu obljetnicu osnivanja čelnici su mi dodijelili nagradu. Otputovao sam u Liverpool kako bih u sklopu godišnje svečanosti promocije primio tu nagradu od sir Paula. Diplomantima sam održao govor o nekim idejama koje su sada u ovoj knjizi – o potrebi za otkrivanjem vlastite strasti i darovitosti, o činjenici da obrazovanje često ne pomaže u tome te da često ima suprotan učinak.

I sir Paul je govorio toga dana te izravno odgovorio na ono što sam rekao. Rekao je da je oduvijek volio glazbu, ali da u školi nikada nije volio satove glazbenog odgoja. Njegovi su učitelji smatrali da djeci mogu usaditi ljubav prema glazbi tako što će ih tjerati da slušaju pucketave ploče s klasičnim skladbama. To mu je bilo jednako dosadno kao i sve drugo u školi.

Rekao mi je kako tijekom njegova školovanja nitko nije primijetio njegovu glazbenu darovitost. Čak se i prijavio za zbor u liverpulskoj katedrali, ali je odbijen. Rekli su da ne pjeva dovoljno dobro. Doista? Koliko je dobar bio taj zbor? Koliko zbor uopće može biti dobar? Ironijom sudbine, zbor koji je odbio mladoga McCartneyja, naposljetku je izvodio dva njegova klasična djela.

McCartney nije jedini čiji talent nije bio opažen u školi. Elvisu Presleyju organizatori navodno nisu dopustili da se pridruži školskom zboru. Rekli su da bi njegov glas uništio njihov zvuk. Kao i zbor liverpulske katedrale, taj je školski zbor morao držati razinu. Svima su nam poznati silni vrhunci do kojih se taj školski zbor uspeo kad se oslobodio Elvisa.

Prije nekoliko godina o kreativnosti sam govorio na nekoliko okupljanja, uz Johna Cleesea iz skupine Monty Python. Upitao sam ga o njegovu obrazovanju. Navodno je bio vrlo dobar učenik, ali nije bio uspješan u komediji, koja je zapravo oblikovala njegov život. Rekao je kako je prešao cijeli put od vrtića do Cambridgea, ali nitko od odgoji-

telja i učitelja nije primijetio da on uopće posjeduje smisao za humor. Od tada je poveliki broj ljudi zaključio da ga posjeduje.

Da su navedeni primjeri usamljeni, bilo bi gotovo besmisleno spominjati ih. Ali nisu. Mnogi ljudi koje ćete upoznati u ovoj knjizi nisu bili uspješni u školi ili je nisu voljeli. Dakako, jednako je mnogo ljudi koji su uspješni u školi i sviđa im se ono što obrazovni sustav nudi. Ali previše njih diplomira ili napusti školovanje ne poznajući svoje istinske talente i ne znajući u kojem bi smjeru trebali krenuti. Previše ljudi osjeća da se u školama ne vrednuje ono u čemu su dobri. Previše njih misli da nisu dobri ni u čemu.

Najveći dio svojega života radio sam u obrazovanju ili je moj posao bio vezan uz obrazovanje i ne vjerujem da su za to krivi učitelji kao pojedinci. Nedvojbeno je da bi neki trebali raditi nešto drugo, po mogućnosti što dalje od mladih umova. Ali, mnogo je dobrih i mnogo sjajnih učitelja.

Većina nas može se sjetiti osobitih učitelja koji su nas nadahnuli i promijenili naše živote. Ti su se učitelji isticali i doprli su do nas, ali su to uspjeli unatoč osnovnoj kulturi i načinu razmišljanja u javnom školstvu. Ta je kultura opterećena povelikim problemima, a ja ne opažam ni približno dovoljno poboljšanja. U mnogim se sustavima ti problemi pogoršavaju. To vrijedi gotovo posvuda.

Kad sam se s obitelji preselio iz Engleske u Ameriku, naše dvoje djece, James i Kate, krenuli su u srednju školu u Los Angelesu. Sustav se na određeni način znatno razlikovao od onoga koji smo poznavali u Engleskoj. Primjerice, djeca su morala učiti predmete s kojima se do tada nisu susrela – poput američke povijesti. U Britaniji zapravo ne poučavamo američku povijest. Zataškavamo je. Naša je politika prikrivati cijelu tu žalosnu epizodu. U Sjedinjene Američke Države stigli smo četiri dana prije Dana nezavisnosti, upravo na vrijeme da vidimo kako se ljudi vesele jer su istjerali Britance iz svoje zemlje. Sada sam ovdje već nekoliko godina i znam što mogu očekivati pa smo Dan nezavisnosti skloni provoditi u kući, iza zatvorenih prozorskih kapaka, prebirući po starim kraljičinim fotografijama.

No, obrazovni sustav u Sjedinjenim Američkim Državama u mnogočemu je vrlo sličan onome u Velikoj Britaniji, te u većini drugih zemalja. Tri se značajke osobito ističu. Prvo, vlada zaokupljenost određenim oblicima sposobnosti učenja. Znam da je sposobnost učenja vrlo važna. Ali školski su sustavi u pravilu previše usredotočeni na određene oblike kritičke analize i rasuđivanja, osobito s riječima i brojevima. Koliko

god su te vještine važne, ljudska inteligencija obuhvaća mnogo više od toga. To ću podrobno razmotriti u sljedećem poglavlju.

Druga značajka je hijerarhija predmeta. Na vrhu hijerarhijske ljestvice su matematika, prirodne znanosti i jezične vještine. Na dnu su umjetnosti. U sredini su društveni predmeti. Na području umjetnosti prisutna je još jedna hijerarhija: glazba i vizualne umjetnosti u pravilu su iznad kazališta i plesa. Uz to, sve više škola potpuno izbacuje umjetnosti iz svojega nastavnog plana. Golema srednja škola mogla bi imati samo jednog učitelja likovne umjetnosti, a čak i osnovnoškolci imaju vrlo malo vremena za jednostavno slikanje i crtanje.

Treća značajka je sve veće oslanjanje na određene oblike procjene. Djeca su posvuda pod jakim pritiskom postizanja sve većih uspjeha na usko ograničenim standardiziranim testovima.

Zašto su školski sustavi takvi? Razlozi su kulturalne i povijesne prirode. Ponavljam da ćemo to podrobno razmotriti u sljedećem poglavlju i iznijet ću svoje mišljenje o tome kako bismo trebali izmijeniti školstvo. Na ovom mjestu želim reći da je većina sustava masovnog obrazovanja nastala u relativno novije vrijeme – u osamnaestom i devetnaestom stoljeću. Ti su sustavi oblikovani s ciljem zadovoljavanja gospodarskih interesa tih vremena – vremena u kojima je u Europi i Americi vladala industrijska revolucija. Matematika, prirodne znanosti i jezične vještine bile su presudno važne za radna mjesta u industrijskim gospodarstvima. Drugi snažan utjecaj na obrazovanje bila je akademska kultura sveučilišta, koja je bila sklona zapostavljati svaku aktivnost koja je obuhvaćala srce, tijelo, osjetila i dobar dio našega mozga.

Zbog toga nam školski sustavi širom svijeta usađuju vrlo usko viđenje inteligencije i sposobnosti te pretjerano vrednuju određene oblike darovitosti i sposobnosti. Na taj način zanemaruju druge, jednako važne sposobnosti te ne uvažavaju njihov odnos u održavanju vitalnosti naših života i zajednica. Taj slojevit, univerzalni pristup obrazovanju marginalizira sve one koji nisu prirodno skloni takvom načinu učenja.

Vrlo malo škola i još manje školskih sustava na svijetu nastavnim planom obuhvaća svakodnevnu pouku plesa, kao što obuhvaća matematiku. Ali znamo da se mnogi učenici angažiraju samo dok koriste svoja tijela. Primjerice, Gillian Lynne rekla mi je da je bila uspješnija u *svim* predmetima nakon što je otkrila ples. Bila je od onih ljudi koji se moraju »kretati da bi razmišljali«. Nažalost, većina djece ne nalazi nekoga tko će ostvariti ulogu koju je psiholog imao u Gillianinu životu – osobito u današnje vrijeme. Ako su previše nemirni, propišu im se lijekovi i govori im se neka se smire.

Današnji sustavi također strogo ograničavaju i način na koji učitelji poučavaju te način na koji učenici uče. Sposobnost učenja je vrlo važna, ali važni su i drugi načini razmišljanja. Ljudi koji razmišljaju vizualno, mogli bi voljeti određenu temu ili predmet, ali to neće shvatiti ako im ga učitelj približava na samo jedan, nevizualan način. Pa ipak, naši obrazovni sustavi sve više potiču učitelje poučavati na jedinstveni način. Da bismo shvatili implikacije priča o otkrivenju ispripovijedanih u ovoj knjizi i da bismo zapravo krenuli prema svojem otkrivenju, moramo radikalno izmijeniti svoje shvaćanje inteligencije.

Takvi pristupi obrazovanju guše neke od najvažnijih sposobnosti koje su mladim ljudima u današnje vrijeme potrebne da bi se snašli u sve zahtjevnijem svijetu dvadeset i prvog stoljeća – sposobnosti kreativnog mišljenja. Naši obrazovni sustavi veliku važnost pridaju poznavanju jednoga jedinog ispravnog odgovora na određeno pitanje. Štoviše, uz programe poput »Ni jedno dijete izostavljeno« (savezni program kojemu je cilj poboljšavanje uspjeha američkih državnih škola putem povećanja odgovornosti škola za postizanje obveznih uspjeha) i zahtijevanje da se sva djeca iz svih krajeva zemlje podvrgnu istim mjerilima, više no ikada ističemo prilagođavanje i nalaženje »ispravnih« odgovora.

Sva djeca svoju školsku karijeru započnu s iskričavom maštom, plodnim umom i spremnošću na riskiranje s vlastitim mišljenjima. Kad su mojemu sinu bile četiri godine, u njegovu vrtiću pripremala se priredba priče o Isusovu rođenju. Tijekom priredbe dogodio se divan trenutak kad su tri dječaka izašla na pozornicu kao tri mudraca, noseći darove: zlato, tamjan i miru. Mislim da se drugi dječak malo uplašio i poremetio redoslijed. Treći dječak je morao improvizirati rečenicu koju nije naučio ili tijekom proba na nju nije obraćao mnogo pozornosti, budući da su mu bile samo četiri godine. Prvi je dječak rekao: »Donosim ti zlato.« Drugi je dječak rekao: »Donosim ti miru.«

Treći dječak je rekao: »Ovo šalje Damjan.«

Pitate se tko je Damjan? Trinaesti apostol? Izgubljena Damjanova knjiga?

Taj mi se trenutak svidio jer ilustrira da se vrlo mala djeca ne uzrujavaju previše zbog mogućnosti pogreške. Ako nisu sigurni kako bi postupili u određenoj situaciji, jednostavno će pokušati i vidjeti kako će završiti. Time ne želim griješenje poistovjetiti s kreativnošću. Katkad je pogreška jednostavno pogreška. Činjenica je da ako niste spremni pogriješiti, nikada nećete domisliti ništa originalno.

Način na koji su pojedini tvorci politike protumačili ideju »povratka osnovama« s ciljem poboljšanja obrazovnih kriterija ima jedan veliki problem. Povratak osnovama shvaćaju kao način utvrđivanja stare hijerarhije predmeta svojstvene industrijskoj revoluciji. Doima se da vjeruju da ćemo, budu li našu djecu hranili državno propisanim jelovnikom sastavljenim od čitanja, pisanja i aritmetike, biti konkurentniji u svijetu i bolje pripremljeni za budućnost.

Takav je način razmišljanja katastrofalno pogrešan jer znatno podcjenjuje ljudsku sposobnost. Golemu važnost pridajemo standardiziranim testovima, ograničavamo financiranje programa koje smatramo »nevažnima«, a tada se pitamo zašto nam djeca nisu maštovita ni nadahnuta. Na taj način naš današnji obrazovni sustav sustavno guši kreativnost naše djece.

Većina učenika nikada ne istraži puni raspon svojih sposobnosti i zanimanja. Učenici čiji umovi funkcioniraju drugačije – a posrijedi su mnogi, možda čak i većina njih – mogu se osjećati otuđeno od cijele kulture obrazovanja. Upravo je to razlog zbog kojega neki od najuspješnijih ljudi koje ćete upoznati nisu bili uspješni u školi. Obrazovni sustav trebao bi razvijati naše prirodne sposobnosti i omogućiti nam snalaženje u svijetu. No, umjesto toga guši pojedinačne talente i sposobnosti mnogih učenika te poništava njihovu motiviranost za učenje.

Mnogi školski sustavi idu u tom smjeru jer političari očito smatraju da je za gospodarski razvoj i konkurentnost presudno važno pomoći učenicima da se zaposle. Ali, činjenica je da zapošljavanje i konkurentnost u dvadeset i prvom stoljeću isključivo ovise upravo o onim vrlinama koje su školski sustavi prisiljeni gušiti i koje ova knjiga veliča. Poslovni ljudi sa svih strana govore da su im potrebni kreativni ljudi sposobni razmišljati neovisno. No, taj se argument ne svodi samo na posao. Posrijedi je življenje sa svrhom te nalaženje smisla u poslu koji obavljamo i izvan njega.

Ideja povratka osnovama sama po sebi nije pogrešna. Osobno također vjerujem da svoju djecu moramo vratiti osnovama. Međutim, da bismo se doista vratili osnovama, moramo se vratiti na početak. Moramo zauzeti drugačiji stav prema ljudskoj sposobnosti i temeljnim ciljevima današnjeg obrazovanja.

U određenom razdoblju povijesti vrhovnu vlast imao je parni stroj. Bio je moćan, djelotvoran i mnogo učinkovitiji od pogonskog sustava koji mu je prethodio. No, nakon nekog vremena više nije služio potrebama ljudi, a motor s unutarnjim izgaranjem uspostavio je novu paradigmu.

Naš današnji obrazovni sustav u mnogočemu je nalik parnom stroju – te prilično brzo ostaje bez pare.

Problem staroga načina razmišljanja nipošto ne nestaje kad završimo školovanje. Iste značajke obrazovanja ponavljaju se u javnim ustanovama te poslovnim organizacijama, i ciklus se ponavlja. Kao što svi u poslovnom svijetu znaju, na početku karijere lako možete podleći »tipiziranju«. Kad se to dogodi, sve vam je teže maksimalno iskorištavati druge – i možda istinskije – darovitosti koje posjedujete. Ako vas poslovni svijet vidi kao financijskog tipa, teško ćete pronaći radno mjesto na »kreativnoj« strani posla. To možemo ispraviti tako što ćemo sami i u organizacijama razmišljati i postupati drugačije. Štoviše, presudno je važno da to učinimo.

Tempo promjene

Djeca koja ove godine krenu u školu, u mirovinu će otići 2070. godine. Nitko ni približno ne zna kako će svijet izgledati za deset godina, a kamoli 2070. godine. Dva su najveća pokretača promjene – tehnologija i demografija.

Tehnologija – napose digitalna tehnologija – razvija se brzinom koju većina ljudi ne uspijeva pojmiti. Ujedno pridonosi onome što neki učeni ljudi nazivaju najvećim generacijskim jazom nakon rock'n'rolla. Ljudi stariji od trideset godina rođeni su prije no što je digitalna revolucija doista započela. Digitalnom tehnologijom – prijenosnim računalima, fotografskim aparatima, dlanovnicima, internetom – naučili smo se služiti u odrasloj dobi, što je bilo pomalo nalik učenju stranog jezika. Većina nas je to uspješno svladala, a neki su čak i stručnjaci. Koristimo se elektroničkom poštom i PowerPointom, surfamo internetom i osjećamo da vladamo najnovijom tehnologijom. Ali, u usporedbi s većinom ljudi mlađih od trideset godina te nedvojbeno s ljudima mlađim od dvadeset, zapravo smo šeprtljavi amateri. Ljudi te dobi rođeni su nakon početka digitalne revolucije. Naučili su govoriti digitalni jezik kao svoj materinji.

Kad je moj sin James radio domaću zadaću, na zaslonu je imao pet ili šest otvorenih prozora, Instant Messenger je neprestano bljeskao, mobitel mu je neprestano zvonio, učitavao je glazbu i preko ramena gledao televizor. Ne znam je li uopće pisao zadaću, ali koliko sam vidio, upravljao je cijelim carstvom pa zapravo nisam mario.